

Yazılı Kürt Edebiyatının Zenginliği

Nevzat Eminoğlu

1. Giriş

Tarım devriminden sonra şehir-devletlerin ortaya çıkmasıyla kentler medeniyetlerin oluşum alanları haline geldi. şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun sonucu oluşan ticari faaliyetlerle ortaya çıkan refah ortamı insanları estetik duyguların tatminine yönlendirdi. Bu ise şehirlerin başta edebiyat ve sanat olmak üzere mimari, zevk, zarafet, hitabet, inanç, ahlak, ümran gibi insana özgü his ve hassasiyetlerin kaynağı konumuna getirdi. Bu nedenle insan ruhu en çok şehirlerde şekillenmeye başladı ve şehirler bu yüzden insan ruhunun estetik tablosuna dönüřtü¹.

İbni Haldun eserlerinde şehir hayatının bu düzeyini “ümran” kavramıyla niteler. Bu kavram şehir yaşamının gerektirdiği bütün ihtiyaçların söz konusu bu toplumsallık içinde karşılanmasını ifade eder. M.Ö.3000’li yıllarda yazının medeniyet coğrafyamız içinde yer alan Mezopotamya’da icadıyla beraber insanlık tarihi için aydınlık bir dönemin kapısı da açılmış oldu. Yazı ve yazılı edebiyata kaynaklık eden unsurlara baktığımızda, bunların başında şehircilik, ticari hayat, eğitim kurumları, siyasi istikrar gibi olgular gelmektedir².

1 - Zülkif Ergün, *Bajar-Edebiyat û Cizîra Botan*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015, s. 50.

2 - İbn Haldun, *Mukaddime*, Dergah Yayınları, İstanbul 1991, c. 2, s.967.

Türkiye’de Türkçeyle beraber en çok konuşulan iki dilden biri olan Kürtçe’nin edebiyat tarihine baktığımızda, metinsel edebiyata kaynaklık eden bütün bu unsurları görmek mümkündür. Çünkü yazılı Kürt edebiyatının ortaya çıktığı merkezlerin, Cizre, Hemedan, Erdelan, İmadiye, Bitlis, Hakkâri, Doğubayazıt, Müküs, Hizan, Meyafarkin, Siirt, Diyarbakır gibi orta çağ Kürt devlet ve beyliklerine başkentlik yapmış şehirler olduğu görülür. Bu şehirlerde Kürt hükümdarlar/mirler tarafından kurulup finanse edilerek klasik dönem edebi patronaj sistemi içinde himaye edilen başat eğitim kurumları olan Kürt medreseleri bu yazılı edebiyata kaynaklık etmiştir.

2. Ortaçağ Kürt Otorite Bölgeleri Yazılı Kürt Edebiyatının Oluşum Merkezleridir

İslam’ın 7. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra Kürtler, kendi toprakları dışındaki yerlerde krallıklar ve prenslikler şeklinde iktidara geldiler. Batı İran toprakları ve daha sonra da Bereketli Hilal (Mezopotamya) neredeyse birkaç bağımsız Kürt hanedanlığının hükümlanlık bölgesi haline gelmişti. İslam’ın merkezi topraklarının siyasal tarihinde 10 yy. ile 12. yy. arasındaki dönem, İslam’ın Kürt yüzyılları olarak adlandırılmalıdır. Zira İslam’ın merkezi topraklarını Bizanslılara, Ruslara ve son olarak da Haçlılara karşı koruyanlar Kürtlerdir³.

Kürtler Ortadoğu’nun kalbi olan bölgeleri örneğin Haçlı seferlerine karşı savunan güçlü hanedanlıklar kurarken, Kürt kültürü de altın çağını yaşamıştır. Kürtler bu dönem boyunca tarih, felsefe, müzik, müzikoloji, mimari, mühendislik, matematik ve astronomi alanlarında ustalaşmışlardır. Dönemin önde gelen Kürtleri arasında Ebul-Fida, İbni Attar, İbni Şeddad, ve İbni Qotayba, gibi tarihçiler, El Suhrawerdi ve Ayne’l-Qudatu’l-Hemedani gibi filozoflar, gezgin İbni Fadlan, Seyfeddin Urmewî, Muhammed İbni Katib Erbili gibi müzikologlar, İbrahim ve İshak gibi Musulî ve Ziryab gibi müzisyenler, mimar ve mühendis Munis, matematik ve gök bilimci Muhyeddin Ahlati, biyografici İbni Halkan, ansiklopedist İbni Nedim sayılabilir⁴.

Büveyhilerden sonra Ortaçağ’ın en önemli Kürt hanedanlığı Eyyubi hanedanlığıdır. Kutsal toprakları Haçlı seferlerinden kurtarmak üzere Kürdistan’dan yola çıkan Eyyubi İmparatorluğunun kurucusu Sultan Selahaddin, Aslan Yürekli Richard’ı yenmiş ve Kürdistan’a ek olarak, Batı Ermenistan, Suriye, Kutsal Topraklar, Arabistan, Mısır, Libya, Doğu Tunus, Kuzeybatı Sudan, Hicaz ve Yemen’i

3 - Nevzat Keleş, Şeddadiler, Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, “Şeddadiler (951-1199): Ortaçağ’da Bir Kürt Hanedanı” adı ile Bilge Kültür Sanat Yayınları tarafından yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 145.

4 - Mehrdad Izady, *Bir El Kitabı Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 2007, s. 97.

alarak hâkimiyet bölgesini genişletmişti. Eyyubilerin çeşitli kolları bu toprakları M.S. 1169'dan 1260'a kadar, Suriye'nin bazı bölgelerini 1342'ye kadar ve Kürdistan'ın kendisini ise 15. yy. a kadar yönetmiştir. Eyyubilerin son kalesi Diyarbekir, bu tarihte (1402) Şii Akkoyunlu Türkmenlere yenilmiştir. Eyyubilerin son başkenti olan Hasankeyf ve oradaki arkeolojik ve mimari zenginlikler Dicle üzerinde kurulan İlisu Barajı altında kalmıştır⁵.

Ortaçağ Kürt otoriteleri olan Hasanveyhi, Şeddadi, Mervani, Eyyubiler ve Osmanlılarla başarılı ve iki tarafın da kazançlı çıktığı Kürt-Osmanlı ittifakı gerçekleştiren diğer Kürt Prenslüklerinin geneli, medreselerin kaynaklık ettiği söz konusu bu ortak dini kimlik üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu eğitim kurumları, aynı zamanda yazılı Kürt edebiyatının, Kürtçede anadilde eğitimin ve medreselerde okutulan Kürtçe ders kitaplarının da temel kaynağı olmuşlardır. Bu kurumlar kimliğin temel bileşeni olan inanç ve dil birliğini de sağlayan bir işlev görmüş olup Kürtçede standart bir dilin ve bir şehir/saray edebiyatının da bu dilde ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir⁶.

Kürt otoritelerin ortaçağ boyunca hâkim oldukları coğrafyalardaki şehirlerde ve özellikle Hemedan, Dinever, Bitlis, Meyafarkin, Cizre, Müküs, Doğubayazıt, Hakkâri, Hizan, İmadiye, Erdelan, Harput/Palo gibi bu otoritelere başkentlik yapmış merkezlerde Kürtçe, medreseler vasıtasıyla eğitimde, edebiyatta, hukukta/mahkemede, ticarete, sarayda/siyasette kullanılan bir toplumsal iletişim dili haline gelmiştir. Hasılı Kürtçe bir medeniyet dili olarak işlev gördü. Bu nedenle bu şehirlerdeki gayrimüslim ve Kürt olmayan Süryani, Ermeni, Yahudi gibi topluluklar da Kürtçeyi doğal olarak günlük iletişim dili olarak kullanmışlardır. Hatta bir kısmı ibadethanelerindeki dini kitap ve dualarını da Kürtçe olarak yazıp okumuşlardır. Bundandır ki bu bölgelerde eski tarihlerden beri Kürtçe şiir ve divanlar kaleme almış ve Kürtçe müzik icra etmiş birçok Süryani, Ermeni yazar ve Dengbêj/ses sanatçısı çıkmıştır. Örneğin orta çağ Kürt hükümetlerinden Cizira Botan Beyliği merkezi olan Cizre'de yaşamış, Kürtçe dini metinler kaleme almış ve yazdığı bu metinleri bölge kiliselerinin dini ayinlerinde okunan Süryani edebiyatçı ve din adamı Basilyos Şemun, söz konusu bu edebiyatçılardan biridir⁷. Kürt dengbêjlik edebiyatına ait eserleri besteleyip icra eden ve Doğubayazıt bölgesi yöneticisi Kürt Mirinin saray dengbejliğini de yapmış olan 18. yüzyıl ünlü Ermeni asıllı dengbêjlerinden Gula Fille ve 20 yüzyıl Ermeni Dengbêjlerinden Kerapet-i Haço da söz konusu bu dengbejlerdendir⁸.

5 - Izady, a.g.e., s. 89.

6 - Nevzat Eminoglu, *Hizan Beyliği Dönemine Genel Bir Bakış: İlim ve Edebiyat*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2016, s. 78.

7 - Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasik*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013, s. 303.

8 - Canser Kardaş, *Dengbêjlik geleneği ve âşik edebiyatı ile karşılaştırılması*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s. 62.

3. Yazılı Kürt Edebiyatının Kaynağı Olarak Medreseler

Kürt medreselerinin serencamını üç döneme ayırmak mümkündür: Birinci dönem, büyük Kürt sultanlarının kurduğu medreseler. İkinci dönem, Kürt Mirlerinin/prenslerinin daha çok şehirlerde kurduğu medreseler. Üçüncü dönem ise bu mirlerin 1850'lerde ortadan kaldırılması sonucu toplumun kendi imkânları ve şeyh/ulema öncülüğünde daha çok köylerde kurduğu Tasavvuf/Şeyh medreselerdir⁹.

1514'de Osmanlı yönetimi Kürt coğrafyasının genelinde hüküm süren Kürt prensliklerinden bir kısmı ile gerçekleştirdiği Osmanlı-Kürt ittifakı sonrasında, bu otoriteleri resmi belgelerinde "Hükümet-i Ekrad/Kürt Hükümetleri" olarak zikreder¹⁰. Bu hükümetlerin yönettiği şehir merkezlerinde oldukça canlı bir şehircilik, aktif bir ticari hayat, "Kürt medreseleri" olarak literatüre geçen sistematik eğitim kurumları ve Kürt mirlerinin/ hükümdarlarının yönetimine dayalı köklü bir siyasi iktidar/istikrar geleneği söz konusudur. Klasik Kürt edebiyatçıları, klasik edebiyatının özelliklerini sayarken, diğer tüm klasik edebiyatçılar gibi, en başta bu edebiyatın bir şehir edebiyatı olduğunu, yazılı bir edebiyat olduğunu, saray çevresinde ortaya çıkıp gelişme gösterdiğini vs. belirtmektedirler.

Bu arka plana sahip yazılı Kürt edebiyatı oldukça köklüdür. Bu durumu daha yakından anlamak için Türk edebiyat tarihi ile karşılaştıralım. Oldukça ilginçtir, yazılı Türk ve Kürt edebiyatlarının başlangıç dönemleri, bu iki dilin yazılı edebiyatta kullanılan ilk lehçeleri, yazılı edebiyatlarının zirvesi vs. hep eş zamanlı bir ortaklığı göstermektedir. Kanaatimizce bu durum daha çok iki dilin kader birliği ve komşuluğu ile açıklanabilir.

Kürt ve Türk edebiyatlarında İslam öncesi dönemde yazılmış eserlerin varlığına ilişkin belgeler vardır¹¹. Ancak edebi ve kitabi anlamda günümüze ulaşan ürünler İslam sonrası döneme aittir¹². Türk ve Kürt edebiyatları elimizdeki ilk yazılı ürünlerini 11.yüzyılda vermeye başlar. Bu ilk ürünler her iki dilin de doğu lehçeleriyledir. İlk Türkçe eserler, Türkçenin Doğu Lehçeleri olan Hakaniyece ve Çağataycadırlar. İlk edebi eserler "Kutadgu Bilig" 1069 yılında Yusuf Has Hacıp tarafından Hakaniye Lehçesiyle ve "Divan'ül-Lügat'ü-Türk" Kaşgarlı Mahmud tarafından 1074'te yine Hakaniye Lehçesi ile yazılmıştır.

İlk Kürtçe eserler ise Kürtçenin Doğu Lehçeleri olan Lorca ve Goranca'dır. Kürtçede ilk edebi eserler Baba Tahir-i Üryan'ın 1010 yıllarında Lor Lehçesiyle

9 - Kadri Yıldırım (Prof. Dr.). *Kürt Medreseleri ve Alimleri*, Avesta Yayınları, İstanbul 2017, s.78

10 - Cemal Ülke, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürdistan Eyaleti ve Kürdistan Eyaletinin Kuruluşu", *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 158.

11 - Muhammed Ronî El Meranî, "Bilinen En Eski Kürt Alfabeti", *Kürt Tarihi Dergisi*, sayı: 5. s. 57.

12 - Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2012, s. 15.

yazdığı “Dubeyti” divanı ve Baba Serheng-i Dewdanî'nin Goranî Lehçesiyle yazdığı 1045 tarihli “Defterê Dewdanî” dir¹³.

Her iki dilin edebiyatlarının zirve eserleri 16.yüzyılda ve bu dillerin batı lehçeleri ile verilmiştir. Türk edebiyatının zirve isimleri Fuzuli, Baki, Nevî vs. 16.yüzyıl şairleridir. Batı Türkçesi olan Azerî ve Anadolu lehçelerini kullanmışlardır. Aynı şekilde yazılı Kürt edebiyatının zirve isimleri Ali-yi Harîrî, Molla Ahmed-i Cezerî, Faki-yi Tayran v.s. yine 16.yüzyıl şairleridir. Bu dönem ve sonrasında daha çok batı Kürtçesi olan Kurmanci ve Zazaca kullanılmıştır¹⁴.

Kürt dili, bahsi geçen tarihsel altyapıya dayalı olarak zengin bir yazılı geleneğe sahiptir. Ortaçağ boyunca Kürt coğrafyasında yazılı kültür geleneğine sahip şehirlerin her birinde Kürtçe eser veren onlarca edebiyatçı yetişmiştir. Toplamda yüzlerce ile ifade edilen Kürtçe klasik dönem edebi ürünler olan divan, mecmua, mesnevi, akidename, mevlütname, tevhitname, methiye, münacat, na't v.s.lerden söz ediyoruz. Klasik Kürt Edebiyatı ile ilgili değerli çalışmaları bulunan Doç. Dr. M. Zahir Ertekin bu konuda gerçekleştirdiği ve bilimsel bir makale olarak yayınladığı saha araştırmasında, Klasik dönemden günümüze kadar gelebilen 786 Kürtçe klasik eser tespit etmiştir. Ertekin yüzlercesinin de kayıp ve gün yüzüne çıkarılmayı beklemekte olduğunu belirtir¹⁵. Yine Klasik Kürt edebiyatı uzmanı Prof. Dr. Abdurrahman Adak'ın “Klasik Kürt Edebiyatına Giriş” adlı üniversitelerimizin Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ders kitabı olarak okutulan Kürtçe kitabı, yüzü aşkın Klasik dönem yazılı eseri ve yazarını içermektedir¹⁶.

Bunun yanında, fazla bir yasaklama ile karşılaşmayan Irak, İran, Suriye ve Kafkasya'daki Kürtçe eserleri de nazara aldığımızda Kürtçeye ait binlerce yazılı klasik dönem eserinden söz edebiliriz. Kürt edebiyat tarihçisi Prof. Dr. Maruf Haznedar'ın bu isimdeki eseri sadece sekiz ciltten oluşmaktadır. Bunun dört cildi sadece Klasik Kürt edebiyatına dair yapıtlarla ilgilidir¹⁷. Bu makalede bahsedilen eserler, Klasik dönem yazılı Kürt edebi ürünleridir. Modern dönemde yazılmış modern Kürt edebiyatının binlerce yazılı eserler ise makalenin konusu dışındadır.

II. Mahmut döneminde Osmanlı yönetimi batının etkisiyle merkezîyetçi politikalar sonucu tarihsel Kürt-Osmanlı ittifakını bozarak yerel Kürt Prenslüklerini ortadan kaldırınca temel eğitim kurumları olan bu medreseler sahipsiz kalmıştır. Bu merkezlerden bu tarihten sonra eski şair ve edebiyatçılar düzeyinde yeni

13 - Mehemt Nur Yavuzer, *Kürt Edebiyatında Baba Tahir*, Yüksek Lisans Tezi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2016

14 - Mahmut Kaya, *İslami Edebiyatta Şaheserler*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018, s.770

15 - Zahir Ertekin, “Bazı Modern Kürt Aydınlarının İslam eleştirilerine Reddiye”, Uluslararası Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı Sempozyumu, Muş Alparslan Üniversitesi, Sempozyum Bildirileri, s. 138

16 - Abdurrahman Adak, *Destpêka Edebiyata Kurdî ya Klasik*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013.

17 - Maruf Xaznedar, *Mêjuuê Edebî Kurd*, Aras Basım, Hewlêr 2010

edebiyatçılar yetişmemiş ve çıkmamıştır. Başkentlik yapmış bu şehirlerdeki her biri bir üniversite kampüs binası ve alanına sahip bu medreseler, mesela Bitlis'teki İhlasiye, Şerefiye Medreseleri, Müküs'teki Mir Hasan-i Veli Medresesi, Cizre'deki Medresa Sor, Mir Abdal Medresesi, Hizan'daki Davudiye, Atik, Ahmediye, Gısal Medreseleri, Hakkâri'deki Meydan Medresesi, Zeynel Beg Medresesi, Esediye Medresesi gibi onlarca medrese muattal ve işlevsiz kalmıştır. Harabeye dönen bu şehirlerdeki aristokrat aileler ve alimler can havliyle köylere kaçmışlardır¹⁸.

4. Klasik Dönem Kürt Edebiyatçıları Kendilerini Komşu Milletlerin Edebiyatçılarından Aşağı Görmezler

Yukarıda bahsettiğimiz siyasal istikrar, ekonomik refah, eğitim kurumları ve patronaj/himaye sisteminin bu güçlü altyapısına dayanan ve bu mümbit zemin üzerinde ortaya çıkan yazılı Kürt edebiyatı, komşu Fars, Arap ve Türk edebiyatları ile senkronik bir gelişme göstermiştir. Bundandır ki klasik Kürt edebiyatının zirve isimlerinden, Kürt mir ve hükümdarlarının muktedirlik zamanlarının saray ve patronaj şairi Mela-yi Cizîrî dönemin edebiyat kiblesi olan Fars edebiyatı şahsında onun efsanevi şairi Hafız-i Şirazi'ye meydan okuyarak şöyle demektedir:

**“Ger lû’uyê mensûrî ji nezmê tu dixwazî
Wer şîrê Melê bîn te ji Şîrazê çi hacet**

*“Nazmın etrafa saçılmış incilerini görmek dilersen eğer
Gel Mela'nın şiirlerinde gör onları, Şiraz'a gitmeye ne hacet”¹⁹*

Yine 19.yüzyılın önemli Kürt divan şairlerinden olan Şeyh Abdurrahman-i Aktepi de mesnevisinde eser sahibi Kürt edebiyatçılarının çokluğunu ifade ederek şöyle demektedir:

**“Bizan ku di Kurdan şair pîr hene
Ji uşşaqê Tîrk û Ecem zêde ne”**

*Bilesin ki Kürtlerde çok şair vardır
Türk ve Farsların aşk erbabından fazladır”²⁰*

Mirdasî Zaza aşiretine mensup, Elazığ ve çevresinde ortaçağ boyunca hüküm süren Palu Hükümeti/Beyliği hükümdarlarından Emir Yasur'un katibi Şemî'nin 1682 yılında yazdığı *Tercüme-i Tevarih-i Şeref Han* isimli Kürt Tarihi üzerine yazılmış önemli eserde de Kürt dilinin öneminden ve bu dilde eser vermiş olan

18 - Nevzat Emînoğlu, Hizan Beyliği Dönemine Genel Bir Bakış: İlim ve Edebiyat, Mardin Artuklu Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2016, s. 98.

19 - Mela Ahmed-i Cizîrî, *Dîwan*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 346

20 - Şêx Ebdurrehmanê Aqtepi, *Rewd'ın-Neîm / Baxçeyê Nîmetan*, Dara Yayınları, Diyarbakır 2021, s. 145.

edebiyatçılardan bahsedilmektedir. O dönemin en meşhur alim ve edebiyatçıları arasında sayılan Molla Muhammed-i Berkali ve Molla Muhyeddin-i Cezerî'nin Kürt dili hakkındaki düşüncelerini aktarmaktadır. Yazar ve mütercim Palu Mirinin katibi Şemî bunlar gibi daha nice şair ve edebiyatçı ismin Kürtçe yazmayı tercih ederek bu dilin yazı ve edebiyattaki gücüne katkıda bulunmuştur²¹.

Bu tespitler, ilk elden gözlem ve tanımlığa dayalı senkronik değerlendirmeler olduğu için yazılı Kürt edebiyatına ait eserlerin kalite ve sayısal çokluğunu gösteren önemli verilerdir. Ortaçağ boyunca Kürt edebiyatçı ve şairler tarafından üretilen edebi eserlerin Kürtlere komşu milletlerce üretilen edebiyattan geri olmadığı klasik dönem Kürt edebiyatçı ve yazarlarca ifade edildiği gibi, günümüzde de Klasik Kürt edebiyatı alanında çalışan her araştırmacı ve akademisyen tarafından da dile getirilmektedir²².

5. Kürtçe Yazılı Edebiyata Yönelik Olumsuz ve Hatalı Yaklaşımlar

Kürtçe yazılı edebiyatla ilgili mesnetsiz dayanaklar ve bilgi kirliliği de bu makalede değinilmesi ve tartışılması gereken önemli bir konudur. Kürtçede yazılı edebiyat temalı bu makalenin yazımını teşvik eden en önemli unsurlardan biri de zaten bu iddialara eleştirel bir cevap verme gerekliliğiyle ilgilidir.

Yukarıda değinilen, bilimsel bir metodoloji ve araştırmayla rahatlıkla ortaya çıkarılabilecek, kanıtlara rağmen Kürtçe yazılı edebiyatın zayıf veya yok denecek kadar az olduğunu iddia edenler de söz konusudur. Bu yanlış iddialarda bulunanları kabaca üç grupta inceleyebiliriz. Birinci gruptakiler, Kürtlere ve Kürtçeye karşı olumsuz duygular besleyenlerdir. İddiaları kişisel olan bu gruptakilerin bir kısmı, Kürtçe üzerindeki resmîyetten de beslenen yok sayma, yasaklama ve aşağılama politikalarının esnemesiyle birlikte, arşiv, kütüphane, mahzen, vs.lerden yüzlerce eski Kürtçe eserin, araştırmacı ve akademisyenlerce giderek daha fazla gün yüzüne çıkarılması karşısında iddialarından sessizce ve isteksizce vazgeçse de bir kısmı da, Kürtçenin tarihi yazılı bir edebiyat külliyyatının olmaması veya zayıf olması şeklinde bir arzuya da sahip oldukları için, kasıtlı bir şekilde kulaklarını bilimsel kanıtlara tıkayarak Kürt edebiyatına yönelik manipülatif bilgi kirliliği ve bilgi yanlışlığında yine de ısrar edebilmektedirler. Birinci gruptakilerin kötü/kasıtlı niyetini paylaşmamakla beraber bilimsel bilgiye dayanmayı bilinçsizce ihmal eden ikinci gruptakilerin çoğunluğunu ise yazılı edebiyat uzmanı olmadıkları halde bu konuda fikir beyan etmede beis görmeyenler oluşturmaktadır. Klasik veya modern Kürt edebiyatı alanında herhangi bir akademik uzmanlığı veya çalışması bulunmayan bu çoğunluğa ya-

21 - Şemî, *Tercüme-i Tevarih-i Şeref Han*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2016, s. 50.

22 - Perwîz Cihanî, "Şiroyeva Helbesteke Axayokê Bêdarî û Rexne Li Ser Tîpguhêziya Wê" Kovara Nûbihar, Hejmar:153, Sal: 2020, s. 40.

kindan bakıldığında Klasik edebiyatı araştırmak ve çalışmak için ön şart olan Kürtçe Arap Alfabesini ve bu alanın kavramlarını anlamaya yarayan Arapça ve Farsçayı da bilmedikleri görülmektedir. Türkiye'nin yakın geçmişe kadar Kürtçeye dair en ufak bir metne dahi hayat hakkı tanımayan durumunu veri kabul ederek "bildiğim kadarı ile", "elimdeki kaynaklara göre" şeklinde bilimsellikte uyuşmayan kişisel ifadelerle yaslanan bu grup aynı zamanda, yüzlerce yıl öncesinin durumunu, günümüz şartlarıyla değerlendirerek anakronik bir yaklaşım da sergileyebilmektedir. İkinci grubun akademik çevrede de rastlanabilecek temsilcileri ise Kürtçe eğitimin asırlarca kaynağı olan, Kürtçede standart bir yazı dilinin oluşmasında başat etkisi olan dönemin üniversite statüsündeki Kürt medreselerini küçümseyen bir tutumla "Medrese kaynaklı birkaç eseri saymazsak Kürtçede yazılı edebiyat yok denecek kadar azdır" şeklinde hatalı savlar ortaya atmaktadırlar²³.

Kürtçe yazılı edebiyatı Kürtçe sözlü edebiyat karşısında önemsiz hatta yer yer değersiz kılmaya çalışan bir başka gruptan da söz etmek mümkündür. Bu tutumu sergileyenlerin ekseriyeti akademi çevresinden olup Kürt halk edebiyatı alanında çalışmaktadırlar. Halk edebiyatı ile yazılı edebiyat arasında ters bir orantı kurarak birinin değerinin diğerinin küçümsemesine bağlı olduğu bilinçli/bilinçsiz bir tutum sergileyen bu grubun iddialarını temellendirdiği alışılagelmiş açıklama da "Yazılı Kürt edebiyatı pek olmadığı için Kürtlerde oldukça zengin bir sözlü edebiyat vardır" şeklindedir. Yazılı ve sözlü edebiyatı birbirinin zıttı kılan bu yaklaşım bilimsel olmayıp bu tarz bir yaklaşımı diğer başka milletlerde görmek de pek mümkün değildir. Edebiyatın bu iki türü de toplumun ihtiyaçlarından kaynaklı olup her birinin fonksiyonu ayrıdır.

Kürt Şiir Antolojisi adındaki iki ciltlik eserinde 520 tane Kürt şairi ve eserleri hakkında bilgi veren Doç. Dr. Selim Temo "Kürt edebiyatının ağırlıklı olarak sözlü bir edebiyat olduğu" şeklindeki kabulleri delilleri ile ret etmektedir. Yazılı Kürt edebiyatının zayıf ya da yok denecek kadar az olduğu yönündeki iddiaların, kasıtlı değilse, cehalet ürünü olduğunu ifade ederek bu söylemlerin içi boş bir fandanen ibaret olduğunu belirtmektedir²⁴.

Kürtçede yazılı edebiyatın zayıf olduğuna yönelik iddialarda bulunanların bir kısmı da bu iddialarını Kürtçenin lehçe çokluğuyla gerekçelendirmektedirler. Oysaki lehçeler Türkçede, Arapçada ve diğer yazılı edebiyatı zengin olan dillerde

23 - Cizre, Müküs, İmadiye, vs. şehirlerde 600-700 yıl önce yapılmış hala ayakta olan medreseler vardır. Bitlis'teki İhlasiye Medresesi modern bir üniversite kampüs alanını andırmaktadır. Şimdilerde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün idari merkez binası olarak kullanılan bu binada asırlarca Kürtçe ve Arapça eğitim verilmiş; girişin sağ tarafındaki dersliklerde fen ilimleri, sol taraftakilerde ise dini ilimler okutulmuştur. Asırlar önce bu kurumdan klasik Kürt edebiyatının yıldızları olan ve Kürtçeye beraber dokuz dilde şiir yazabilen Şükriyê Bidlîsîler, Harisê Bitlîsîler, Selimiyê Hizanîler, Axayokê Bêdarîler v.s.ler gibi yüzlerce Kürtçe eser sahibi yazar çıkmıştır (Kaynak: Adak, Abdurrahman; "Helbestvanên Klasîk ji Perspektîfa Herêmi: Nimûneya Herêma Bedlîsê", *The Journal of Mesopotamian Studies*, C: 1/1, 2016, s. 34)

24 - Selim Temo, Kürt Şiir Antolojisi, Agora Yayınları, C. 1, s.16

de söz konusudur. Türkçe'nin hanesine yazılan eserlerin tamamı tek bir lehçede veya standart bir Türkçede değil farklı lehçelerdedir. Türkçe edebi eserler birbirinden farklı ve birbirini anlama imkânı olmayan Hakaniye, Çağatay, Anadolu gibi değişik lehçelerle yazılmıştır.

17.yüzyıl yaşayan ünlü Kürt şair Ahmed-i Hanî'nin Kürtlerin o yıllardaki durumundan şikâyetçi olan satırlarının söz konusu iddiaları beslediği şeklinde bir fikir öne sürmek de mümkündür. 1650'li yıllar, VI. Murat dönemi, Osmanlı'nın en güçlü ve diğer Kürt prensliklerinin temsilcisi konumundaki Bitlis Kürt Hanlığına saldırması ile Osmanlı-Kürt ittifakının yarım asır kadar bir süre bozulduğu, Kürt coğrafyasının ekonomik, siyasi ve ilmi alanda gerildiği bir dönemdir²⁵. Ahmed-i Hanî'nin, Kürtlerde birlik olmadığı, Kürtlerin perişan halde olduğu, ilim ve edebiyat alanındaki üretimlere ilginin az olduğu şeklindeki meşhur yakınmaları bu karmaşa dönemiyle ilgilidir. Belli bir döneme işaret eden Hanî'nin bu yakınmalarını Kürtlerin binlerce yıllık tarihlerinin genel bir fotoğrafı olarak okumak hatalı olacaktır. Ayrıca Hanî'den sonra 1850'lere kadar, yakınılan mevzular bağlamında, nispeten normalleşen bir dönem de söz konusudur.

Sonuç

Yazı ve yazılı edebiyat, şehirleşme, ticaret, eğitim kurumları gibi "ümran" unsurlarına dayalı olarak ortaya çıkmıştır ve medeniyet tarihinin temelini oluşturmaktadır. Yazılı Kürt edebiyatının oluşum ve gelişim seyrine baktığımızda yazı ve yazılı edebiyata kaynaklık eden bütün bu olguları görmek mümkündür.

Klasik dönem yazılı Kürt edebiyatı, bu dönemdeki genel yazılı edebiyatın temel ortak özelliklerini yansıtmaktadır. Bu edebiyat, her şeyden önce bir şehir edebiyatı özelliğini taşır. Mir/hükümdar sarayları çevresinde ortaya çıkıp gelişme göstermiştir. Bir saray edebiyatıdır ve yazılı bir edebiyattır. Siyasal otoritelerin dönemin şair ve yazarlarını koruma ve onurlandırmalarına karşın, şair ve yazarların da bu otoritelere eserlerini sunup onlara ithaf etmeyi ifade eden patronaj sistemi, söz konusu bu yazılı Kürt edebiyatının oluşum kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Cizre, Bazid, Hizan, Amedî/İmadiye, Hakkârî gibi orta çağda Kürt hükümetlerine başkentlik yapmış şehirlerde yetişen ve eserleri günümüze kadar gelmeyi başarmış onlarca Kürt şair ve yazar, söz konusu bu patronaj sisteminin ürünüdür.

Klasik dönem boyunca Kürt toplumunda başat eğitim kurumu olarak işlev gören Kürt medreseleri yazılı Kürt edebiyatına kaynaklık ederek yazılı bir kül-

25 - Şakir Epözdemir, *Amasya Antlaşması 1514 Kürt- Osmanlı İttifakı ve Mevlana İdris-i Bitlisi*, Peri Yay.2005, s. 160

türün oluşmasını da sağladı. Özellikle Kürtçede dil birliğinin ve standart bir yazı dilinin oluşumunda ve klasik Kürt edebiyatı ürünlerinin ortaya çıkmasında medreseler birinci derecede kaynaklılar. Kürtçe ders kitaplarının ve anadilde eğitimin de tarihsel kaynağı medreselerdir. Kürtçe, medreseler vasıtasıyla eğitimde, edebiyatta, hukukta/mahkemede, ticarete, sarayda/siyasette kullanılan bir toplumsal iletişim dili haline gelmişti. Hasılı Kürtçe bir medeniyet dili olarak işlev görmüştür. Bu nedenle Kürt coğrafyasındaki şehirlerde yaşayan gayrimüslim Süryani, Ermeni, Yahudi gibi topluluklar da Kürtçeyi doğal olarak günlük iletişim dili olarak kullanmış ve Kürt olmayan bu topluluklara mensup bazı yazar ve sanatçılar da Kürtçe edebi eser vermiştir.

11. yüzyılda Hemedan bölgesinde ilk defa ortaya çıkan yazılı Kürt edebiyatı, bin yıla varan köklü bir geleneğe sahiptir. Yazılı Kürt edebiyatı, Ortadoğu coğrafyasındaki birçok ulusun yazılı edebiyatlarından daha erken dönemde ortaya çıkmıştır. Klasik dönem yazılı Kürt edebiyatına ait yüzlerce Kürtçe edebi eser günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Ancak bu kadar köklü ve zengin olan yazılı Kürt edebiyatı ve yazılı kaynakları, sözlü geleneğe yapılan yoğun vurgunun gölgesinde kalmıştır. Bu vurgu, Cumhuriyetin başından beri Kürtleri tarih, kimlik, dil ve edebiyatlarından soğutmak ve kendi kendilerinden utanır hale getirerek oto-asimilasyona uğratmayı hedefleyen Kürt ve Kürtçe karşıtlarının temel argümanıdır. Fakat son dönemlerde ilginç bir şekilde kendi tarih ve edebiyatlarından habersiz ve bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmaya çalışan bazı Kürtlerin de bu asılsız iddiaları dillendirdiklerine şahit olmaktayız.

Yazılı Kürt edebiyatı alanı uzmanlarının bu realiteyi yoğun olarak işleyip paylaşmasıyla bu yanlışların kısa sürede düzeleceği kanaatindeyiz. B.Said Nursî'nin tabiri ile "Bir dane-i hakikat bir harman yalanı yakar".